МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
Кафедра історії та етнології України

Борисенківські читання

Збірник тез ІІІ Всеукраїнської наукової конференції
м. Київ, 21 листопада 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
Факультет психології та історії
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Факультет історії, права та публічного управління
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет історії і міжнародних відносин
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Факультет національної безпеки, права та міжнародних відносин

ЗБІРНИК ТЕЗ

ІІІ Всеукраїнської наукової конференції

«БОРИСЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ»

21 листопада 2025 року

м. Київ

Київ – 2025

УДК 94(477+100)+37.016:94]:005.745
Б82

«Борисенківські читання»: Збірник тез ІІІ Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 21 листопада 2025 року). Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 275 с.

Матеріали конференції містять тези доповідей учасників ІІІ Всеукраїнської наукової конференції «Борисенківські читання». Тематика конференції охоплює дослідження з актуальних проблем історії України та етнології, всесвітньої історії та міжнародних відносин, а також методики та методології історії.

Збірник призначений для широкого кола науковців, студентів, аспірантів, викладачів та усіх, хто цікавиться історією.

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 5 від 18 грудня 2025 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Тетяна МЕЛЕЩЕНКО – кандидатка історичних наук, професорка
Світлана ВІЗЕР – кандидатка історичних наук, доцентка
Ірина ТЕЛЕГУЗ – кандидатка історичних наук, доцентка
Ольга ПЕРЕПЕЛЮК – докторка філософії (Історія та археологія), доцентка
Тамара БАККА – кандидатка педагогічних наук, доцентка

Упорядники:
Світлана ВІЗЕР – кандидатка історичних наук, доцентка
Ірина ТЕЛЕГУЗ – кандидатка історичних наук, доцентка

Технічне оформлення:
Світлана ПОХИЛЬ

Рецензенти:
Михайло ЖУРБА – доктор історичних наук, професор
Олексій САВЧЕНКО – кандидат історичних наук

Тези подано в авторській редакції, автори матеріалів несуть відповідальність за подану інформацію, достовірність наведених фактів та посилань у текстах. Точки зору авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редакційної колегії.

ISBN 978-966-931-345-4

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2025

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РР.: УСНА ІСТОРІЯ, ЯК СВІДЧЕННЯ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Телегуз Андрій,
кандидат історичних наук, доцент
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
Якименко Анна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти 4-го року навчання
Історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
м. Київ

Анотація. Розглядається усна історія Голодомору, як складова етнології та культурної антропології, що є свідченням геноциду українського народу. Наводяться спогади очевидців, в яких розкривається злочинні дії радянської влади проти українців. Аналізуються погляди науковців, котрі обґрунтовують Голодомор як геноцид через політичні, соціальні та етнічні ознаки.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, етнологія, українці, антропологія, усна історія.

Геноцид (від грец. Υενος – «рід, плем'я» та лат. caedo – «умертвляти» або, за іншою версією, від лат. incido – «переривати») окреслюють зумисне й організоване винищення груп населення за національними, етнічними, расовими чи релігійними ознаками [2, с. 9]. Термін «геноцид» запропонував польський та американський юрист – Рафаель Лемкін. Він вважав Голодомор в Україні саме геноцидом, оскільки це явище передбачало знищення не лише окремих осіб, а цілої культури та нації [3, с. 121]. До наукового трактування, чому Голодомор вважається геноцидом ми повернимося пізніше, а зараз звернемо увагу на усну історію.

Голод розпочався наприкінці 1931 року, а на початку 1932 року набув виразніших ознак, поглинаючи все більше областей. Про те, що Голодомор був штучний, нам підтверджують численні історії очевидців. За свідченнями Джона Кесслера (справжнє прізвище та ім'я Іван Касіяненко) можна зрозуміти як голод впливав на психіку людини. Він народився в с. Ковалівка, Гребінківського (сучасний Білоцерківський район) району. Родина була середнього статку, батьки були хліборобами, які виховували п'ятеро дітей, з яких Джон був найстаршим. На початку 1933 року почали масово збирати збіжжя. Очевидець розповідав, що в одній родині втік чоловік, мабуть, що його зловили та вбили, проте вдома залишилися жінка та троє дітей. Більшовики

забирали все, жінка не витримала цього, дітям сказала, щоб йшли, а «сама підпалила хату та повісилася» [5, с. 7].

Історія родини Джона не краща. «Батько втік, через те, що його хотіли заарештувати, приходив тільки вночі для того, аби принести щось поїсти… Одного дня прийшли комуністи, забрали все, що було, матір посадили у підвал на два тижні… П'ятеро дітей залишилося самі, після того ще приходили і робили обшук, батько приносив щось поїсти, однак не завжди міг приходити, тому що постійно слідкували. 1933 році померли його сестри, брат та батько. Перед Великоднем померла і мати» [5, с. 7]. Вижив Джон завдяки вчителю, котрий забрав його до себе. Селяни втрачали людську свідомість, ставали звірами, дітей душили та їли. Він також розповідав, що його приятель Іван Остапенко «майже не загинув від рук рідної матері. Жінка одягнула на сина мотузку, хотіла задушити, але він був сильніший і зміг вирватися» [5, с. 8]. Таким чином, влада своїми діями, доводила до того, що психіка людини просто не витримувала таких жахливих наслідків, що приводило до канібалізму та самогубства.

Як свідчила Фростина Галина Петрівна, жителька с. Літочки Броварського району, «Голод був зроблений штучно для винищення і пригноблення українського народу. Бо коли б цей голод не був зроблений штучно, то не забирали в усього і в печі, і під піччю, і в городах» [4, с. 1319]. Галині було сім років, коли розпочався голод. Для того щоб вижити на городах копали ями, в які клали солому, а зверху вже торби із зерном, квасолею, кукурудзою, зверху прикидали землею та втоптували, щоб не знайшли. Завдяки тому, що вдалося заховати продукти харчування, родина не тільки себе рятувала від голоду, а також іншим людям могла допомогти [4, с. 1319].

Цікавим фактом є свідчення анонімного оповідача, який народився в містечку Іллінці Вінницької області. Родина була доволі бідною, в ній проживало семеро осіб (батько, мати, чотири дитини, а також материна мати), тому, щоб прогодувати сім'ю, батько відправив сина на заробітки. Тоді він у 1931 році вирушив до Одеси, бо там був великий торгівельний порт. Оповідач поїхав разом із своїми товаришами, але не знайшовши роботи вони відправилися в Новоросійськ, де почали працювати на цементному заводі. В своїй розповіді він пригадав те, що бачив, як в Новоросійському порту завантажували хліб з України в пароплави, а потім відсилали в Туреччину, Ірак, Англію. Пароплави були не радянські, а іноземні [6, с. 161]. Також оповідач розповідав, що був наказ із Москви, що весь хліб вивозили до Новоросійська та до Одеси, а потім вже на південь відправляли [6, с. 162]. Дана інформація свідчить про те, що радянська влада своїми діями спровокувала голод. Варто зазначити, оповідач усвідомлював те, що це був штучний голод і сама ж влада

навмисно замовчувала цей факт: «Влада скривала, то був наказ з Москви, щоб як можна більше викачати хліба з України, для того, щоб знищити населення України, то було тільки наказ з Москви, бо інакше ж ніхто не мав би права робити того голоду, то тільки наказав був з Москви. Москва це робила для того, щоб знищити Україну!» [6, с. 164].

Володимир Йосипович Прокопчук, котрий народився в с. Кустівці Вінницької області, висловив свою думку, чому стався голод в Україні: «Тому, що народ проявляв супротив проти колективізації. Народ був не згідний, щоб будувати на Україні, скажемо, якийсь там комунізм чи соціалізм. Від дідів і прадідів наш народ привик до землі, привик до власності своєї, і коли в нього щось відбирали, це він рахував найбільшою кривдою для нього в житті. І тому люди спротивилися, не хотіли йти в колгоспи, а тоді комуністи зробили все так, щоб від них відібрати все, що вони мали – хліб, яке було зерно забирали все, людям не оставили нічого» [6, с. 295]. До колективізації, в людей була приватна власність – землі, худоба, вони могли прогодувати родину, і в один момент в людей почали відбирати все, що їх могло прогодувати. Як наслідок селяни виступили проти такої політики, але влада розпочала терор голодом.

Остаточне закріплення поняття «геноцид» відбулося на Генеральній Асамблеї ООН (Організація Об’єднаних Націй) 9 грудня 1948 року [2, с. 11]. Сучасні дослідники історії України вивчають ознаки Голодомору як геноциду, активізувавши свої зусилля після того, як 28 листопада 2006 року акт геноциду українського народу було визнано Законом України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». Дослідник В. Марочко означив чотири складових геноциду. По-перше, це репресії проти селянства. Селянина могли розстріляти, тільки через те, що він «куркуль» або через політичні погляди. По-друге, терор голодом, тобто позбавлення селян засобів існування, розраховане на їх фізичне винищення. По-третє, масові депортації етнічних українців з України до Сибіру. Остання ознака, як доказ геноциду В. Марочко назвав «втаємничення факту народовбиства», запроваджене організаторами злочину [1, с. 507].

Отже, Голодомор 1932–1933 років в Україні, за свідченнями очевидців і науковими трактуваннями, був не випадковим актом, а цілеспрямованою політикою радянської влади, що мала ознаки геноциду. Організоване вилучення продовольства, блокада виїзду, інформаційне замовчування та репресії проти селянства свідчать про намір знищити українське населення як національну спільноту. Усна історія підтверджує глибину трагедії, демонструючи, як штучний голод руйнував не лише фізичне життя, а й людську психіку. Сукупність дій влади, описаних у джерелах, узгоджується з міжнародним визначенням геноциду.

Список джерел та літератури

1. Гудзь В. Історіографія голодомору 1932–1933 років в Україні. Мелітополь, 2019. 1153 с.
2. Козицький А. М. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ ст. Львів, 2012. 568 с.
3. Навігатор з історії України. Світові війни. Київ, 2022. 299 с.
4. Третяк О., Блєднов С. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 року в Україні. Донецька область. Донецьк, 2008. 784 с.
5. Великий голод в Україні 1932–1933 років: у IV т. Т. ІІІ. Свідчення очевидців для Комісії Конгресу США / Виконавчий директор Комісії Джеймс Мейс; Наук. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2008. 784 с.
6. Великий голод в Україні 1932–1933 років: у IV т. Т. І. Свідчення очевидців для Комісії Конгресу США / Виконавчий директор Комісії Джеймс Мейс; Наук. ред. С. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2008. 838 с.

ТОРТУРИ ТА ФІЗИЧНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТИСК ЯК ОСНОВНІ МЕТОДИ РОБОТИ УМАНСЬКОГО РВ НКВС (ПІД КЕРІВНИЦТВОМ С. БОРИСОВА-ЛЕНДЕРМАНА)

Караджієв Максим,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти 2-го року навчання
Історичного факультету
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
Науковий керівник:
кандидатка історичних наук, професорка
Скус Ольга
м. Умань

Анотація. На основі матеріалів архівно-слідчої справи репресованого уманця Я. К.-В. Футерника розглянуто факти незаконних методів допиту працівниками Уманського РВ НКВС. Доведено, що тортури та фізично-психологічний тиск були основними методами оперативно-слідчої діяльності уманських репресивних органів у період «великого терору».

Ключові слова: репресії, НКВС, Умань, тортури, С. Борисов-Лендерман.

Фальсифікація справ та застосування незаконних методів допиту (тортур, психологічного та фізичного насильства) в роки «великого терору» 1937–1938 рр. працівниками органів НКВС щодо заарештованих громадян уже не